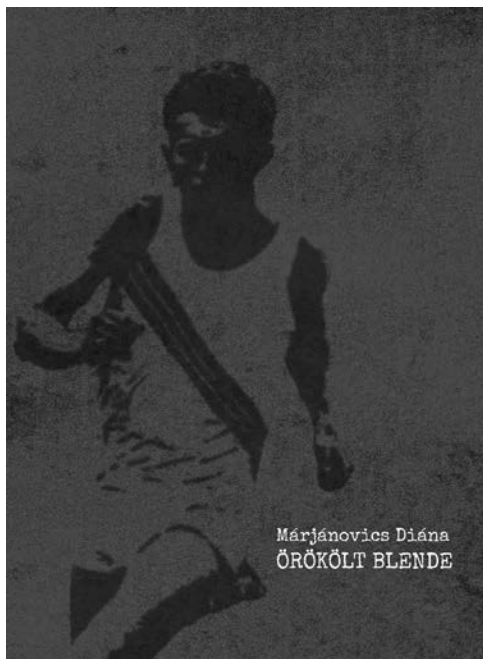

Források és relikviák A Mészöly-hagyaték genetikai vizsgálat

(Márjánovics Diána: Örökölt blende. *Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték*)

Ki ne szeretne betekintést nyerni a huszadik századi magyar próza egyik legkiemelkedőbb művelőjének írói boszorkánykonyhájába? Ha csak egy pillanatra is, belesni az imaginációt működtető ötletek és művésztitkok, a történetképzés szakmai fogásai közé, s a majdani regény szövegkezdeményei fölött megérezni a műalkotás valódi lényegét, megszimmentani a poézis transzcendens kék illatát? Valljuk be, nincs a világon az az irodalmár, aki nem mondana egy ilyen lehetőségre – még azok között sem, akik a műalkotás szentségére s holmi poétikai elvekre hivatkozva a genetikai kritika módszereit önszántukból egyébként sosem alkalmazzák.¹

Ugyanerre a határátlépésre nyújt elegánsan diszkrét lehetőséget Márjánovics Diána kismonográfiája, mely a szerző Mészöly Miklós első pályaszakaszára koncentrál, 2020-ban megvédett disszertációjának könyvváltozataként a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatéki iratanyag feldolgozásával és a genetikai kritika módszertani bázisáról, elsősorban filológiai és prózapoétikai aspektusból vizsgálja a szövegek alakulástörténetét.

A kötet önálló rendszerezése szerint a korai pályaszakasz művei közé sorolhatók a negyvenes évek írói zengéinek szövegkorpusza mellett a szilencium idején keletkezett mesegyűjtemények, a *Sötét jelek* (1957) novellisztikus írásai és a hatvanas években megjelenő első regények is – a *Pontos történetek*, *Útközben* bezárólag. E mű korszakhatárként való megjelölését nem csupán a szerzőség kérdésének közismert bizonytalansága, hanem a regény által tételezett újfajta teoretikus kérdések is alátámasztják, melyekről Mészöly saját reflexióiból tudhatunk egy – szintén a hagyatéki iratanyag feltárása során – a szerző által korábban publikált hanganyagleiratnak köszönhetően (151.).

A kötet fejezeteiben végig nagyon fontos szerepet játszik az életművet jellemző formai sokféleség, műfaji diverzitás láthatóvá tétele, mely az író tudatos, önelemző alkotásmódjának, összetett teoretikus beállítottságnak megfelelően rendre újabb és újabb poétikai megoldásokat eredményezett. Ugyanilyen hangsúlyos meglátás, hogy a Mészöly-oeuvre egyes darabjai gyakran az őt aktuálisan foglalkoztató elméleti kérdésre adott művészi válaszként (is) értelmezhetők, melyeket nemegyszer maga Mészöly fogalmazott meg esszéiben vagy a vele készült interjúk önelemző reflexiói során.

Az első és második fejezet az eddig elvégzett kutatói munka teoretikus-módszertani hátterét ismerteti, illetve a kutatás fontosabb eredményeinek összegzésén keresztül a hagyatéki vizsgálatok perspektivikus, hosszú távú lehetőségeit is jelzi. Ugyanitt hívja fel a figyelmet a szerző arra is, hogy a *változásban lévő szöveget* vizsgáló genetikai kritikai szemlélet, mely végső soron a szövegek befejezettségének fogalmát kérdőjelezi meg, különösen jól illeszkedik Mészöly saját írói attitűdjeihez, így például a többszörös átírás, az újrakontextualizálás vagy a szövegredukció eljárásaihoz, melyek számos mű esetében a hagyatéki iratanyag alapján is nyomon követhetők. Ugyanitt érdemes megemlíteni, hogy ezeket a kutatásokat nagyban támogatják az író naplójegyzetei, a szekszárdi Mészöly Miklós Emlékház egyéb anyagai (az itt őrzött könyvtár), de azok az interjúkötetek és kiadatlan hanganyagok is, melyek további értékes s adott esetben komparatív módon hasznosítható információkkal szolgálnak a művek keletkezéstörténetét illetően.

A harmadik fejezet történeti poétikai vizsgálódásai a korszak hazai parabolaregényeinek kontextusába helyezte Mészöly-parabola jellegzetességeit tárják fel, s a műfajvariációk szemléltetésére a hatvanas évek első felének olyan ideáltipikus darabjaival állítják párhuzamba, mint Fejes Endre *Rozsdatemetője* (1963), Sánta Ferenc *Az ötödik pecsétje* (1963) és Déry Tibor *G. A. úr X-ben* című disztópiája. A kortárs/modern műfajváltozatok megjelenése a parabolikus íráskor funkcióváltozásait, történeti-episztemológiai fejlődését jelzi, melynek következtében a hagyományos, didaktikus szándékú szövegek (értve ez alatt a parabola mint hermeneutikai műfaj klasszikus/felvilágosodáskori működését) mellett egyre gyakoribbá válnak az egyetlen helyes jelentés (ironikus) érvénytelenítését/lebontását célzó szövegalkotói eljárások is.

Úgy tűnik, a hazai recepció elváráshorizontja nem tudott elég rugalmasan hozzátárgulni ehhez a változáshoz, melyet a modern parabolák didaxis-mellőző, a megértés nehézségeit tematizáló (musili, kafkai, brechti, brochi stb.) változatai hoztak magukkal. Ez a rugalmatlanság csontosodott aztán azzá, a magyar irodalomtörténet-írást korábban átfogó meggyőződésé, miszerint a többféle olvasati lehetőség és a példázatoság egymással feszültségben álló fogalmak volnának. Ennek a meggyőződésnek a Mészöly-parabolák is áldozatul estek s a korabeli recepció több esetben szokványos politikai allegóriaként olvasta és értelmezte őket. A kötet

Lovizer Lilla

(1983, Szombathely)
Középiskolai tanár, a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban érettségizett. Tanulmányok: 2001–2007: latin–történelem szakos bölcsész és tanár, PPKE BTK, 2017–2019: magyartanár szak (Msc) PE MFTK, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának ösztöndíjas hallgatója. Kutatási témája: a 19–20. századi európai regény komparatív/irodalomtörténeti aspektusban, ezen belül a német romantika irodalmi kánonja és E. T. A. Hoffmann ironikus szövegalkotó eljárásai, valamint ezek hatása Dosztojevszkij korai íráspoétikájára, illetve rajta keresztül Oscar Wilde dekadens irodalomesztétikájára. Publikációinak listája elérhető az MTMT-adatbázisban.

¹ Ehhez lásd például Michael Riffaterre és Pierre Marc de Biasi vitáját: RIFFATERRE és BIASI 2021. Az intertextualitástól az exogenezisig, ford. Bereczki Péter Levente. In: *Helikon* 66, 1. (2021), 29–53.

szerzője a műfaj jellegzetességeire, illetve a parabola sajátos komplexitására való tekintettel ezért a hagyománnyal való szakítást javasolja, rámutatva egyúttal arra is, hogy a példázatoság prózapoeitikaik gyökerei ugyanúgy megtalálhatók abban a fajta metaforikus nyelvhasználatban, mely a Mészöly-szövegeket eleve is jellemzi, s amely szintén többféle lehetőséget hagy nyitva a szöveginterpretáció előtt. A parabolaműfaj variabilitását a következőkben az életmű négy kitüntetett darabján, a kötet mintegy közvetlen közelből is szemlélteti.

A *Magasiskola* című kisregény (1956) a Mészöly-kánon megkerülhetetlen része, sokak szerint csúcspontja, melynek hatalomkritikai parabolaként való értelmezéséhez újabb érdekes adalékokkal szolgál a keletkezéstörténet genetikai kritikai vizsgálata. Szerencsés körülmény, hogy Lelovich György ornitológus önéletrása, illetve solymászatról szóló értekezése, melyek a mű exogeneziséhez szervesen kötődnek, szintén részét képezik a hagyatéki iratanyagnak. A regény és az előszövegek komparatív elemzésén keresztül közvetlenül megfigyelhető, hogy a Lelovich-iratanyag dokumentalista jellegű részletei miként szervesülnek át irodalmi jelene-tékké, avagy Mészöly saját kifejezésével élve: miként válik a „pontosan rögzített valóságemelekből” olyan irodalmi modell, mely „az adott szituáción – a madarakon – egyszerűen az értelmezés szűkebb keretein” túlmutat (92.).

Az életmű talán kevésbé számoltartott darabja *Az ablakmosó* című dráma (1957), melyet a hazai recepció hagyományosan az abszurd egyik korai képviselőjének tekint, s az elnyomó hatalommal szembe forduló művész példázataként olvas, mely hamisítatlan groteszk minőségeket rejt. A műhöz kötődő hagyatéki iratanyag szintén azt bizonyítja, hogy az írói intencióhoz ebben az esetben még a célzatos (didaktikus) példázatmodell működtetése állhatott legközelebb, mely a későbbi művekben lényegesen nyitottabbá válik (106.).

Igy például *Az atléta halála* (1966) formabontó narratív szerkezete; a kihagyásos elbeszélés alinearís időviszonyai már éppen a példázatszerűség lebontásában játszanak meghatározó szerepet. Elemzése során a szerző szintén többféle releváns iratanyagot hasznosít a Mészöly-hagyaték palliumaiból. Ezek között külön is említésre méltó egy Nemes Nagy Ágnes-től származó levél, mely egyértelműen azt bizonyítja, hogy a költőnő a regény szövegét többször is olvasta, s az alakformálás, illetve a szereplők motiváció kapcsán konkrét tanácsokkal segítette az alkotásfolyamatot. A regényben intradiegetikus narrációként szereplő *Erdei verseny* „riffaterre-i szubtextusként” (melynek a *mise en abyme* eleve is csak egy alesetét jelenti) való azonosítása talán nem a legszerencsésebb terminológiai választás, hiszen a szubtextus – elsősorban az intertextualitáshoz kötődő jelenségként – éppen olyan, konkrét hermeneutikai modellként létezik az adott szövegben belül, amely az értelmezési bizonytalanságot megszüntetve „a helyes megfejtés” kulcsát jelenti. A későbbiekben bevezetett *kettős példázat* megnevezés jobban illeszkedik a szöveg egészét meghatározó elbeszélői kétely (az elbeszélhetőség mint az elbeszélés tárgya) által működtetett nyitott parabolamodell fogalmához is (123.).

A *Saulusra* (1968) koncentrálo alfejezet jól mutatja a regényhez kapcsolódó hagyatéki iratanyag sokféleségét, amely önmagában is többszörösen cáfol rá arra a mészölyi kijelentésre, miszerint a regény megírásához a bibliai szövegkorpuszon túl semmilyen más forrásmunkát nem használt. Radics József cecei református lelkész levele, mely a Mészöly által feltett, Istefanosra vonatkozó kérdéseket válaszolja meg, része a kötet gazdag mellékletanya-

gának. A szerző több oldalon keresztül szemlélteti a jegyzetanyag regényszövegbeli szervesülésének módozatait, ugyanúgy betekintést nyújtva az adatgyűjtés módszereibe, mint a mészölyi szöveg-szerkesztés gyakorlati eljárásaiba. A regényszöveg rendkívüli összetettségét, sokrétű irodalmi ködolt-ságát több kurrens tanulmány is vizsgálta. Ebből a szempontból igen termékeny meglátás a szerző részéről a görög *parabolé* (példázat) architektusaként azonosított *masal* műfajelméleti vizsgálódásokba való bevonása, mely több műfajt foglal magába, s a régi héber szövegekben fő funkciója éppen a jelentés folyamatként való meghatározhatóságát garantáló definitív lezáratlanság megteremtése volt.

A *Pontos történetek, útközben* című regényt (1970), melynek alapjául állítólag felesége magnószalagon rögzített úti élményei szolgálták, a recepció eddig jobbára a Mészöly-kánonon kívül kezelte. Mivel a hanganyag elveszett, markánsan elütő stílusa miatt a szöveg szerzőségi kérdései mindmáig tisztázatlanok maradtak. A hagyatéki anyagban végzett kutatás során azonban nem csupán a hanganyag leirata került elő, bizonyítva ezzel a magnószalagok egykori tényleges létezését, hanem az így előállt szöveganyag komparatív vizsgálatai is lehetővé váltak. Ennek eredményeit a kötet részletesen ismerteti, konkrét példákon mutatva meg, milyen eljárások során szcenírozta Mészöly a nyersen kapott fabulát regényi szűzévé.

A regényekhez kapcsolódó kéziratos iratanyag teljes körű filológiai vizsgálata minden bizonnyal rengeteg érdekes adalékkal fog még szolgálni, melyek akár együtt, akár külön-külön is képesek lehetnek még tovább árnyalni, pontosítani, adott esetben felül- és/vagy újrainni a korábbi recepció hagyománnyá szilárdult megállapításait. A tételes felsorolás mellett feltétlenül érdemes volna közelebbről vizsgálni például a *Saulus*-munkafüzet azon részleteit, melyek konkrét szerzők konkrét műveinek saját kezű kivonataiként azonosíthatók. Ilyenek például az Ernest Renan vallástörténészre hivatkozó jegyzetek, kinek neve azt az *Anna Karenin*abeli jelenetet is rögtön felidézi, melyben Mihajlov festő (Tolsztoj saját regénybeli alteregója) Krisztus-képét épp amiatt kárhoztatják, mert túlságosan renani, realista szemléletet tükröz, amikor Jézust egyszerűen *csak emberként* ábrázolja. Szintén a majdani kutatások interdiszciplináris eszköztárának bővítését támogatja Mészöly köztudottan szerteágazó érdeklődési köre, mely a klasszikus és kortárs világ-irodalmi áramlatok mellett ugyanúgy kiterjedt a kultúrtörténet, vagy épp a pszichológia és a filozófia aktuális elméleti kérdéseire is.

Mindamelllett, hogy a korábban ismeretlen hagyatéki anyag feltárásán/rendszerezésén keresztül ezekre a jövőbeni kutatásokra megfelelő lehetőséget, s hozzá szilárd módszertani-elméleti alapot teremtett, a kötet szerzőjének vitathatatlanul legnagyobb érdeme, hogy az első eredmények tükrében rögtön ízelítőt nyújt a genetikai kritikai vizsgálatok távlati potenciáljából is. Konkrét példákat olvashatunk arra vonatkozóan, hogyan segíti ez a fajta megközelítés a hazai recepciót abban, hogy eddigi önmagát felülmúlva, a szöveginterpretáció és kritika olyan új útjait fogadja el és tegye szabadabbá az irodalmárok újabb generációi előtt, melyeknek köszönhetően akár sok éve bevett állítások helyeződnék egész más megvilágításba. Jogos reményét érezhetjük továbbá annak is, hogy ezen eredmények hozadékaként az *intertextualitás vs. genetikai kritika* bevezetőben hivatkozott vitája szintén konszenzusos nyugvóponttra lel.

(Kijárat, 2021)
 Lovizer Lilla